

BUDINA PRIČA

Novi zapisi za Muzej živih ljudi

Dragoljub Jovanović

Krajem marta pronela se vest po logoru Bileća da ćemo se svi preseliti ponovo na Goli otok, u »Veliku žicu«. Uskoro počeše pripreme za putovanje da bismo, 7. aprila, mogli da počnemo da se ukravamo u kamione. Kamion za kamionom nas je vozio na kratkom rastojanju, dok nismo stigli u luku Gruž. U luci Gruž smo iskakali iz kamiona i odmah se ukricali u veliki brod koji nas je čekao. Svak je nosio svoj lični prtljag i dva čebeta.

Još pre polaska tačno smo određeni ko će u koji kamion da se popne, zatim ko će se utovariti u prvi brod, a svako je znao i u koju će baraku da ide kada dođemo na Goli otok, u takozvanu »Veliku žicu«. Znači, bila je dosta dobra organizacija i sve je išlo vrlo brzo. Dobili smo suhu hranu za put.

Čim se brod, koji nas je čekao, napunio, odmah je krenuo. Mi smo znali kuda — na Goli otok, na sever, odakle smo i došli pre četiri godine. Brod smo punili kao obični putnici. Trpali smo se gde je ko hteo da sedne, gde je bilo mesta. Mi smo u početku imali najbolja mesta. Ja sam se zaglavio tamo negde kod mašina. Nisam hteo da ulazim dole, gde su bile kabine. Brod je bio starinski, imao je salone i koješta. Uglavnom, kad se sve napunilo, koliko je bilo predviđeno da stane, brod je krenuo. To je bio brod, kakav poznajem, jer kad sam bio dete, kad sam prvi put bio u Boki Kotorskoj, takav brod je vozio uz obalu od Dubrovnika do Kotora i nazad. Imao je svoju liniju. Stajao je u svakom pristaništu do Kotora i nazad. To je tip srednjeg ili malog putničkog broda, sa onim starinskim mašinama koje su hukta-
le.

Bilo je lepo. Sedeli smo lepo. Priali smo. Ko je s kim hteo da sedne, on je i sedeo. Nije bilo nikakve vike, nikakve dreke. Nije bilo ni milicionera, samo su stajali sa strane. Mi smo već naučili na taj red, bili smo već skroz prebijeni i poredani kao stoka. Jedva smo dočekali to malo slobode, ali smo se plašili ko će sestti do nas. Gledali smo pored koga ćemo sestti da ne bude-
mo sunjnivi. To neću da vam pričam.

Uglavnom, posle dva dana, pred samu zoru, stigli smo pred Goli otok. Otprilike smo već znali kako izgleda njegova okolina, jer smo gledali. Videli smo Velebit, s ove strane se video Rab, prošli smo pored njega, došli do pristaništa Golog otoka i počeli smo da se iskravamo. Tu je bio red. Tu su odmah bili aktivisti i milicioneri, kao što treba. Mi smo, dva po dva, išli pravo u barake koje su već za nas bile očišćene i prazne. Mi smo imali čebad. Tamo su nas čekali neki stari čaršavi. Bilo je dosta dobro. Bile su kao neke slamarice ili daske, sad se ne sećam dobro svega toga.

Uglavnom, vrlo brzo je sve išlo. Transport je išao jedan za drugim. Znači da su i brodovi išli po nekom određenom redu, okretali se i vraćali noću, i vrlo brzo, za nekoliko dana, ceo logor se ponovo preselio na Goli otok i mogao je da počne život. Ja neću sve to da pričam. Ništa tu nije interesantno. To je sve išlo onako zatvorski, razume se, uz psovke, uz »bando«, ali uglavnom bez neke naročite tučnjave. To sam ja već opisao u svojoj knjizi »Muzej živih ljudi« (I tom, Trideset sedma priča, strana broj 469, sredina teksta; naslov priče je PRVI POSLEDNJI DAN NA GOLOM OTOKU):

»Ostadosmo u KP domu Bileća tačno dve godine, mesec i dvanaest dana. Opet užas užasa. Možda gore nego sve dosad. Opet u dva maha bez kože na dlanovima. Cement jede kožu između prstiju. Mraz cepa. Prsti hoće da se odvoje jedan od drugog. Bolovi u samom grlu. Nema jauka!

Onda odjednom: opet kamioni, Gruž, neki veliki brod, april 1954, pravac sever. Opet Goli otok! O, Bože, zar će opet sve ispočetka. Ne, ne mogu da pišem. Ne mogu više ni da mislim. Samo mogu da plačem. Tiho, nečujno. Ima li kraja bolovima.«

Znači, pišaču šta stignem. Evo, sada su nas uterali u tu baraku broj 3. Rasporedili su nas po krevetu. Ja sam dobio najbolji mogući krevet za mene, a to je bio krevet na levom krilu, u desnom uglu. Znači, u nizu kreveta, nizu boksova, ja sam imao krajnje levo ležište, koje je bilo takvo da mi je glava bila udaljena jedno dvadeset santimetara od zida. Nikoga nije bilo ispred mene. Ja sam mogao lepo da dišem u zid, a ne u onoga koji spava na desnoj strani pored mene. Ja sam uvek spavao na levoj strani i uvek sam patio zbog toga ako je neko pored mene. Uvek sam gledao da uletim negde na desni kraj, jer onda kad legnem

na levu stranu — ja nemam nikoga ispred sebe, nego duvam nekome u leđa. Niko mi ne duva u usta.

Legao sam. Pored mene je legao mladi čovek. Nisam obratio pažnju na njega. Legao sam i odmah mi je sova sletela na oči.

I sad sam ovde, čim sam zaspao — pošto smo dva dana putovali brodom, lepo smo se odmorili, bio sam fino odmoran — meni počne mozak da radi. Počeše da mi se redaju razne misli, što se inače ne bi desilo, nego bih se odmarao, duboko spavao.

Probudim se, polako se uspravim, legnem na leđa, pogledam: skoro svi u sobi hrču, iako je pre podne. Sunce je napolju, vidi se, ali svi spavaju. Niko nas ne dira. Pogledam desno moga cimer-kolegu, koji će spavati pored mene. Čuo sam njegovo ime kad su ga prozivali. Zove se Budo Perović. Spava na ledima. Gledam ga: vrlo lep profil. Kao ucrtan čovek. Crnomanjast, jako crn. Kosa mu je, kao kod svih nas, kratka. Nismo do glave šišani, nego na 3 do 7 milimetara. Poviok je. Otprilike kao ja. Ne znam na koga mi liči. Mnogo mi liči na nekoga.

Onda osećam da sam opet zadremao. Gubi se on. Zadremao sam. Da li budan sanjam, ili doista, spavajući, sanjam? ...

Neki glas me probudi iz sanjarenja. Kaže:

— Brže! Stroj pred barakom. Ide se na kupanje. Dobićete po pola sapuna i peškir. Čekaćemo na red u stroju. Kad dođe red na našu baraku, idemo da se okupamo, da se tuširamo.

Mi svi odmah skaćemo, u stroju smo, uzimamo sapun. Imali smo gaće i tanko robijaško odelo. Imali smo jedanput nedeljno kupanje i u Gradiški pod tuševima, imali smo posle i u Bileći, tako da je lična higijena bila na srednjem nivou. Mi smo se mnogo znojili i prljali, ali smo, ipak, jedamput nedeljno dobijali neki vše, koji je bio strašno iscepan. Mi smo ga stalno krpili i krpili. Neko je imao čarape, pa smo naučili da ih paramo i pravimo konac, da uvrćemo konac. Sve smo se to naučili. To se na robiji sve nauči. Imali smo i igle. Napravili smo igle. Ko nije imao, mogao je i da napravi od nečega, od neke žice. U svakom slučaju, život je uvek nalazio put i provlačio se.

Kako malo treba čoveku, malo dobroga, pa da se oraspoloži. Eto, mi smo tu malo odremali, jedno dva-tri sata, na krevetima, onako kako smo bacili stvari preko njih. Niko nas nije dirao. Tamo su ovi, koji su već određeni, ne znam ni ko je koga odredio, video sam da neko već diriguje, komanduje. To je, znači, sobni starešina. Naučili smo da ništa ne pitamo. Samo da slušamo, je l'?

Sad, kad smo izišli, dobili smo parče sapuna, svak je odmah dobio peškir, kako ko. Ja sam dobio dosta, čitav peškir, belu krpu, i sad smo otišli na kupanje. Bili smo veseli, raspoloženi, kao deca. Skinuli smo sa sebe odelo i onako goli, po običaju, svi smo stavili napred na muda, na puzdro, kako bi kazali za svoje konje, dve šake. Svi smo bili mršavi, jadni, bedni. Kosturi. Ja odjedanput pogledam moga »cimer-kolegu«, da tako glupo kažem, Budu. On je imao tako strašnu ranu na nozi! Zaraslu. Njegova leva noga je bila kao svirala. Na njoj nije bilo ni kilo mesa. Krišom sam ga gledao dok smo se tuširali. Ja sam, verovatno, bio razrogacio oči kad sam to video. On to lepo podnosi, ide sa onom nožicom. Mene bi bilo strha da stanem na nju. To je zdrava noga koja je zakržljala. Ja to dobro poznajem zato što sam bio jedanput u komisiji za ranjeničke dodatke. Svako je prijavio svoje rane iz rata, pa sam gledao dosta toga. Video sam kako to izgleda, ali ovo je strašno! Metak ga je udario. Sve se to videlo. Ja sam odmah znao šta je, pa ga nisam ni pitao. Posle mi je sve ispričao. On se pažljivo umivao preko toga. Njega je pogodio metak iz talijanskog karabina. Crnogorci su se tukli između sebe, ko zna ko se s kim tukao, ko ga je ranio, šta je bilo. Posle je on meni sve to pričao, ja to nisam ni slušao.

On je, uglavnom, bio ranjen u butinu, i to sa spoljne strane u levu nogu, tačno po sredini butine. Malo više iznad jaja, metak je prošao i nije mu ošteto genitalije. Prošišao mu je metak pored kosti. Nije mu kost zakačio, inače bi mu razneo kost i sigurno bi mu odmah morali odseći nogu. Njemu je to razneto; metak je prošišao. Metak je bio dum-dum.

Dum-dum je izumeo neki pametni Englez, zlikovac, i taj metak je prvi put upotrebljen kod mesta Dum-Dum u Indiji. U leksikonu piše: Dum-dum je puščano zrno koje se pri udaru rascveta na vrhu i nanosi teške rane. Vrh je zarezan ili udubljen. Izlazni otvor rane je znatno veći od ulaznog. Prvi put je upotrebljen u englesko-burskom ratu. Ime je dobio po gradiću Dum-

-Dum u blizini Kalkute, jer su u njegovoj tvornici municije proizveli takve metke. To znači, spremili su takve metke za one jadne Induse. Upotrebili su ih za jadne Bure. Evo, sad je upotrebljen i za jadne Srbe i Crnogorce.

Ja sam taj metak imao u ruci. Znam ga još otprate rata. Taj metak je napravljen sa čeličnom košuljicom za zrno, a samo zrno je od olova i teško je. Na vrhu je samo malo zasečeno. To je dovoljno da kad zrno udari u ma kakvu prepreku, mišić, šta bilo, list da dodirne na drvetu, on će da se ceo rascveta i onda, pošto se rascveta taj vrh, on napravi grdnu ranu. Malom Budi je odneta cela butina sa unutrašnje strane. Vene skroz iscepane. Oni su njemu to sašili i vezali, ko zna kako, ti partizanski lekaričići, ili gde je već zaradio tu ranu. Neću sad u to da ulazim niti me to interesuje. To je priča za sebe. On je meni to ispričao, ali sam ja zaboravio, jer nisam voleo da slušam te priče iz narodnooslobodilačke borbe. Uvek su mi bile dosadne zato što sam znao da većinom lažu, pa onda nisam slušao ni one koji su govorili istinu.

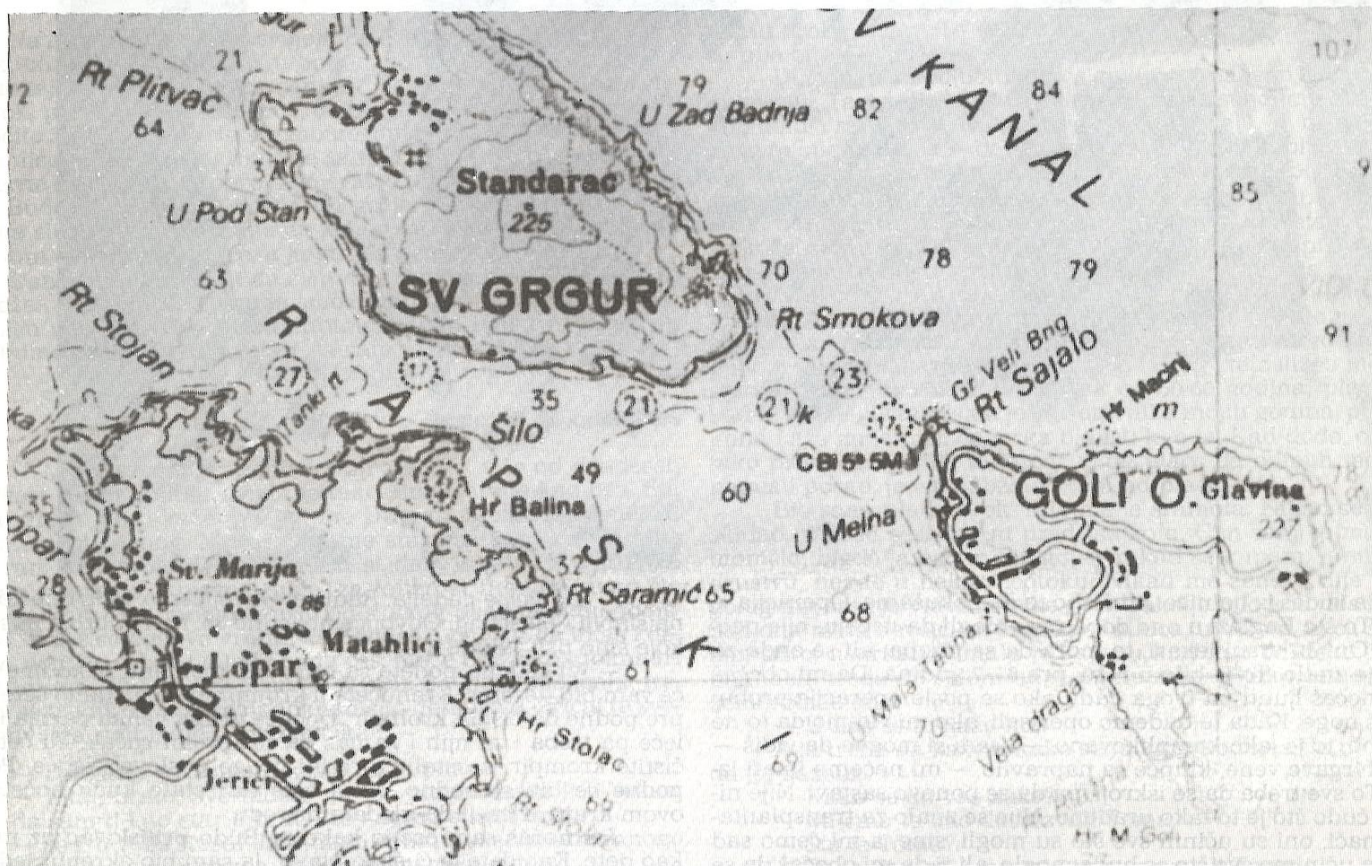
Ja znam da je istina ono što mi je Buda ispričao. Zašili su mu tu ranu, ali su je zašili na brzinu. Vezali su venu za arteriju, arteriju za venu, i tu se krv, umesto da ide do srca da se lepo

— Molim vas, rekao je, njega odmah treba da transportujete za Sovjetski Savez!

Oni su njega prvim avionom poslali u Sovjetski Savez.

Kad smo se vratili s kupanja, on mi je to pričao do nekog doba noći. Kako je on to doživeo i preživeo tamo.

Taj general je bio ugledna ličnost i, da ne kažem, »zverka«. Bio je velika ličnost u krugovima svetskih hirurga koji su proizašli iz rata. Buda je donet u neku centralnu bolnicu, usred Moskve, koja je bila najbolje i najluksuznije opremljena u čitavom Sovjetskom Savezu. On je to prvi put video. On je čobanče, ništa nije video. Video je naše uslove. Video je uslove i u engleskoj bolnici. Sad, kada je došao ovamo bio je lepo primljen. Bio je dete. Lepo dete. Fino. Jadnik, majka mu je negde poginula. Niti zna za oca niti za majku. Zna samo da je majka povela za ruku njega i njegovog starijeg brata. Ona je poginula. Nema nigde nikoga. Često, kad god ga je obilazio — to često znači jedanput u 5—6 dana — general je dolazio specijalno da njega vidi. General ga je zavoleo kao svoga unuka i tražio je od Bude da ga ne zove »druže generale«, nego da ga zove Đada — ujače. I on ga je oslovljavao sa đada, umiljavao se oko njega. Onda su ga i te sestre, koje su inače bile lepo vaspitane, zavolele. On je bio dete i

Karta dela jugoslovenskog logorskog arhipelaga: Goli otok i otok Sveti Grgur

pročisti, da dode čista nazad u organizam, . . . oni su to tako uradili da se krv mešala i postojala je opasnost da dode do sepse i da se mora odseći noga.

Prebacili su ga prvim transportom kojim se moglo prebacivati u neku bolnicu kod Barija, u kojoj su bili engleski ranjenici. Tamo su dobacili i neke ranjenike iz naše borbe, odavde iz naših prostora i onda su njemu to pokušali da vežu. Operisali su ga engleski vojni lekari nekoliko puta, ali nisu uspeli zato što su vene bile iskidane i kratke, a u to vreme se nije znalo za transplantacije. Nije ratna hirurgija bila na tom nivou. On je tamo ležao. Čekali su. Zao im je bilo da mu odseku nogu, pa je morao stalno ležati u bolnicu da mu mogu za čas da odseku nogu ako dode do sepse.

Kad je rat svršen, on je prebačen u Beograd. Onda se desilo da je u Beogradu, u to vreme, odmah posle rata, prvih dana, došao u posetu čuveni, najčuveniji ruski hirurški operater iz rata, koji je nosio titulu glavnog hirurga Crvene armije. On je došao i izvršio pregled svih ranjenika koji su za to vreme bili prikupljeni iz raznih mesta Jugoslavije. Već je bio mir. Svi su ranjenici bili prebačeni u vojnu bolnicu u Beogradu i tu su čekali da se polako otaljavaju operacije koje mogu da se vrše kod nas. Sad, kad je došao ovaj general, pokažu mu sve ranjenike. Kada su mu pokazali Budine rane, taj general je video da je on mlad dečko, pa se raznežio, pomilovao Budu po licu i kazao mu:

— Sine, ja ću, lično, tebe da operišem.

svako ga je mogao zavoleti. Bio je lep dečak. Već mladić. Hranili su ga, radili gimnastiku s njim. S vremena na vreme je dolazio general da ga pomiluje i vidi kako je, i uvek mu je pomalo otkrivao šta se radi. Kaže:

— Sine, ti moraš da ojačaš. Ti si slab. Neishranjen. Operacija je vrlo teška. Mi nemamo instrumente za tu operaciju. Nemamo srce. Naše veštačko srce može da radi dva sata. Mi treba da konstruišemo srce koje može da radi četiri sata.

Ja sada ovo govorim laički, isto kao što je i on meni laički pričao. Da li je to baš sve tako bilo, ne zna se. Ja samo pričam ono što je on meni pričao.

Kaže njemu general:

— Operacija može dugo da traje. Mi bi lako tebi odsekli nogu. Ovako ćeš ipak imati nogu, ako mi uspemo to da napravimo. Mora da se desi i neki nesrećan slučaj, a da ostane čitava noga. I to mora biti neko tvojih godina. Ne možemo da uzmemo venu od starijeg čoveka niti od nekog sasvim mladog. Sada se to skuplja. U celom Sovjetskom Savezu imamo ranjenika. Svi delovi tela se skupljaju i odmah se vrše operacije širom zemlje. Sad mi moramo da čekamo da bude takav slučaj da nademo nogu koja tebi odgovara. To je prvo. Drugo: treba da šetaš. Da jedeš. Sestre te vode u šetnju.

— Jeste, Dragane, vodile su me. Park je bio fin. Bolnica. Svira mi radio. Slušalicu imam. Kad hoću, ja pustim. Kad neću, ne moram. Kuvaju lepo. Sve fino, ne može lepše biti. Jao, nikad

nisam lepše živeo nego tada. Svi su me mazili. Svi su me milovali: i sestrice i starije sestre i mlade sestre, tako da ja ne znam da l' sam kadgod lepše živeo.

Jednoga dana je došao general, seo na ivicu krevata i rekao:

— Sine, sutra ćemo te operisati. Sve se steklo. (...) Samo, sine, da znaš: operacija vrlo teško može da uspe u smislu da ti budeš zdrav, da krv ide dobro, kao što treba, da ide u srce, da nema opasnosti od sepse, da možeš da izideš iz bolnice. Ti sad ne

Obično je bila zadenuta za čarapu ili negde za pojas. Kašiku nismo upotrebljavali, nego smo srkutali malim sitnim gutljajima tu supu koja je bila topla i mirišljava, kao i svaka ajnprensupa. Ko nije jeo ajnprensupu, žalim ga, jer je to bilo nešto najlepše što se moglo doživeti u vojsci, u kadru. Sve drugo, čaj, neka kafa, sve je to bilo bezvezno. Za nas su popara, kačamak ili ajnprensupa bili doručci koji su se cenili i stvarno su bili dobri.

Lepo smo doručkovali, vratili se nazad, pred svoju baraku, a onda je sobni kazao:

Zvanični naziv logora na Sv. Grguru, isписan na zidu barake: POSEBNA USTANOVA SVETI GRGUR

smeš da izideš iz bolnice. Mi ćemo to da pokušamo. Operacija je teška. To što Englezi u ono doba nisu mogli da uspeju, nije neobično. Oni su vrsni lekari, to mora da se prizna, ali se onda za ovo nije znalo. To je bilo u ratu, pre 6–7 godina. Da mi obećaš da se nećeš ljutiti na tvoga dađu ako se posle operacije probudiš bez noge. Kada te budemo operisali, ako mi vidimo da to ne možemo, to je jako komplikovano — i sam si mogao da vidiš — to su kvrgave vene, klupče se napravilo — mi nećemo imati izbora. To sve treba da se iskroji, pa da se ponovo sastavi. Nije nikakvo čudo što je to tako urađeno. Nije se znalo za transplantacije. Znači, oni su učinili sve što su mogli, sine, a mi ćemo sad opet da učinimo sve što se bude moglo, ali ti da mi obećaš da se nećeš ljutiti ako se probudiš bez noge. Ja to moram da ti kažem, jer je to vrlo teška operacija, i ako mi vidimo da ne može da uspe da se sve to što je kvrgavo raščisti, sve to kvrgavo se steglo, krv se jedva probija — ako mi to ne uspemo, mi ćemo odmah da ti odsećemo nogu, jer više ne može da se čeka.

— Ne ljutim se, dađa, imam poverenja u Vas. Ja Vama verujem.

Sutradan, kad je operacija izvršena, bio sam miran. General mi je rekao:

— Sine, operacija je uspela. Ići ćeš na obe tvoje noge.

Tako je i bilo. Ostao sam još dugo, dugo na lečenju u bolnici u Moskvi. Skinuli su mi kožu sa mnogih delova tela, pa su mi pokrili kosti i, eto, sad ja tako idem. Ostao sam nesposoban. Težak sam invalid.

Dok je on to meni pričao, prošlo je više od pola noći. Svi su već uveliko spavali. Mi smo još pomalo šaputali.

Dan je bio prekrasan. Nigde oblačka. Čim je sunce svanulo, odmah je osvojila toplota. Meni je bilo divno. Kad se setim jutara s maglom, u Bileći! Ovo je bilo kao u raj. Doručak su nam podelili na desetak, dvadeset metara daleko od naše barake. Dole, malo niže, nekoliko stepenika onako svedenih, jako lepo nazidanih, gde su kazani bili postrojani, mi smo primili doručak. Fin. Ajnprensupa. Kao Božja. Ta ajnprensupa uvek je bila najomiljenija u vojsci, pa i na robiji. Gledao sam: svi, pa čak i moj Buda, svi smo držali doručak na isti način — u levoj ruci bi držali komad hleba u šaci i sa dva prsta bi prdržavali kraj porcije, a u desnoj ruci bi držali porciju. Kašiku nismo ni vadili.

— Danas je nedelja. Radi se. Odvojićemo sada one koji su najslabiji i najstariji. Odvojićemo jedno 30. I on odbroja nas 30 u koje smo ušli i Budo i ja.

— Vi ćete da podete sa tim i tim (pomenu neko ime) koji će vam biti desetar. Krenućete u krompirašnicu i tamo ćete celo pre podne da čistite krompir. Doći će druga velika partija iz Bileće pa treba i za njih i za nas da se spremi ručak. Tu ćete da čistite krompir, a ostali će raditi druge poslove, čistiće. Poslepodne će biti slobodno. Moći ćete da šetate kuda hoćete po ovom kraju »žice« i da gledate prirodu.

Još noćas sam osetio kako se Budo pritiskivao uz mene, kao dete. Kao dete je čuškao glavu. Ja sam bio okrenut ledima, a on je čuškao glavu meni pod pazuhu. Meni to nije bilo teško. Budio sam se, ali sam ga uvek i pomilovao. Odjedanput mi je bio drag. Njegova je priča bila tako potresna, iskrena, da vam to ne mogu opisati.

On je već bio savladao ruski jezik. Savladao je to čudnovato rusko pričanje. Ja sam imao prilike da budem s Rusima, i u zarobljeništvu, i ovako. Oni mogu tako epski da pričaju, polako, svaku sitnicu opisuju tako da je prosto divota da ih slušate. Imao sam prilike da vidim jednoga, koji nam je bio određen za posilnog u zarobljeničkom logoru. U nemačkom zarobljeničkom logoru smo imali pravo i na posilnog. Oni su odredili Ruse da nam budu posilni, te koji su se onesposobili ili su se razboleli od tuberkuloze. U sobi iznad nas bio je starac koji je tako lepo pričao. On je bio starac prema nama. Bio je poslednja odbrana. On je nekako zalutao. Sto je najglavnije, imao je vojnu rusku knjižicu u kojoj je u napomenama pisalo, pozadi, da se u revoluciji borio na strani belih. Da je bio kulak. Mi smo se smejali. On je na sve pričao, a sve što je pričao on je to i predstavljao. Kad kaže: »Gospodine komesaru«, on ustane pa skine onu njegovu seljačku kapu, pa je drži u ruci, pa se nama klanja, kao da smo mi taj komesar. Komesar njega pita:

— Ivan Ivanovič, kad ćeš ti da se upišeš u kolhoz?

On sagne glavu pa kaže:

— Tovarišč komesar, ješčo podumaju. (Još ću malo da razmislim)

— Marš u pičku materinu! Marš! Idi pa dumaj!

Ja se, kaže, vratim.

Ja njega pitam, tog Ivana Ivanoviča, vojnika:

- Pa, jesi li ti stvarno bio belogardejac?
- Njet, ja bil intendantom.
- Što nisi hteo da ideš u kolhoz?

Nije mogao da zamisli da njegove konje, on je bio Kozak, neko drugi četka. On je imao 6 konja ili 4 konja, sećam se, bio je kulak. Da neko drugi četka konje?! Ujutru je on morao da četka svoja četiri konja. Svakome je tepao, pričao. To je njemu bilo zadovoljstvo. I sad oni treba da idu u kolhoznu konjušnicu, da ih jaše ma ko bilo. Dobro, 'ajde da jaše, ali da timari! Da on ne razgovara ujutru sa svojim konjima! I otezao je do krajnjih granica. Onda su ga naterali da ude u kolhoz.

- Kako si otišao u kolhoz?
- Dobrovoljno — prinudno.
- Kako »dobrovoljno — prinudno«?
- Mene svaki dan zove komesar kolhoza i pita: Ivane Ivanoviču, hoćete li Vi da stupite u kolhoz?
- Ješćo podumaju.
- Dumaj, pička ti materina! Marš napolje!

Tako je dumao, dumao, dok na kraju nije video da mora da pređe, jer bi mu oduzeli konje, dali ih drugome, pa šta bi onda.

Na to me je podsećao svojom pričom i Budo, koji je bio naš čovek, ali je dugo bio tamo, u bolnici, i razgovarao s Rusima, i primio taj »stepski« način pričanja. To je teško. To su postigli samo neki pisci, kao što je Čehov, Gorki, jasno, i Saltikov Ščedrin. Naročito Saltikov Ščedrin. Po mome, oni su uspeli. Već Kuprin i drugi nisu mogli. Bili su finiji. Ja sam pročitao sve ruske pisce, i moderne i klasične, i dobro sam svario taj stil.

Buda je tako lepo pričao da ga je bila divota slušati. Ja sam ga slušao i uživao, a njemu je bilo milo što ja u onom mraku ćutim. On meni šapuće, a ja ga ništa ne pitam.

Danas, kad smo seli da čistimo krompir, svako je metnuo svoj džak između nogu i onda smo dobili po nož, primitivno napravljen u radionici na Golom otoku. Buda je jedva čekao da nastavimo priču gde smo stali. Ja sam to video.

- Je l' smem da te zovem Dragan?
- Smeš. Kako bi me zvao?
- Ne znam ni kako da te zovem. Ti možeš da mi budeš otac.

— Mogu, dvadeset godina sam stariji. I više od dvadeset; dvadeset jednu godinu. Zovi me tako. Smatraj me kao oca. Šta mogu drugo da ti kažem? Zovi me Dragan. Slobodno. Smatraj me kao sebi ravnog. Možeš i da me smatraš kao oca. Ja tebe smatram kao svoje dete. Samo, ti si dete koje je već strašno mnogo prepatilo i, prema tome, za toliko si ti stariji nego što imaš godina. Ti si mnogo stariji od svakog dvadesetjednogodišnjaka. Ti ćeš se ponovo vratiti, kad dođeš u priliku da imaš i devojku, ponovo ćeš biti mlad i onda ćeš, može biti, da nadoknadiš to detinjstvo, ali će ti biti teško. U životu, po mom mišljenju, treba da se trudiš da što pre nadoknadiš to detinjstvo. Pričaj te svoje doživljaje, voli ljude i voli devojke.

- Dragane, je l' smem nešto da te pitam?
- Pitaj, brate. Sve možeš da me pitaš. Jesam li ti rekao, dete, da sam ti kao stariji brat, i to znatno stariji brat.
- Je l' ti voliš Ruse? Ja mnogo volim Ruse. Ja sam mnogo prepatio zbog toga i ko zna koliko ću još prepatiti.

— Znam, dušo moja. Nemoj ti meni da zameriš što ja tebi kažem »dušo moja«. Ja tako kažem skoro svakom ko je mlađi od mene, pa čak i svojim drugovima. I to je neka ruska poštapalica. I kod nas, u Zagorju, često kažu »dušice moja«.

Dušo moja, ja volim Ruse. I mene su Rusi zadužili za život. Oni su me oslobodili iz nemačkog zarobljeništva. Znam tačno i dan. To je bilo 5. februara 1945. godine. Toga dana ću se uvek sećati. Ja sam gledao, dušo moja, kako su Rusi preko naših rovova — mi smo bili iskopali rovove oko baraka, ako nas zaspe neka artiljerijska vatra ili bombardovanje iz vazduha, takav je bio propis kod Nemaca — preskakli preko nas i išli, gazili sneg koji je bio dubok skoro do pojasa, i jurišali uzbrdo prema železničkoj stanici Rederis. Gledali smo kako idu pravo, polako, kroz onaj sneg. Tuku mitraljezi odnekle. Lete zrna. Ja sam mislio svako leti pravo u mene. Drhtali smo dole na dnu. Rusi su otišli. Posle su došli po nas. Mi smo se oslobodili, došli u selo, čekali još mesec dana, valjda i više, da se organizuju i da nas transportuju za Jugoslaviju.

To sam ja u sebi već napisao i opisao, i kada budem imao vremena — napisaću o tome priču. Kao što ti sada meni pričaš, tako i ja pričam u sebi i pamtim te priče, pa ću ih, ako budem mogao, i napisati. E, sad, vidiš, ja tebe molim da ti meni pričaš. Pričaj mi, dušo. Ja ne znam koliko ćeš ti biti ovde. Ti si i tamo radio u bolnici. Oni će tebe morati i ovde da premeste na neko lakše mesto, jer ti ne možeš da radiš. Težak je posao

za tebe i u ovoj krompirašnici. Verovatno će da te uzmu da tamo negde radiš.

Tako je i bilo docnije. Vrlo brzo smo se rastali.

Za sada, on još meni svakodnevno priča. Danas smo celo pre podne pričali. On je pričao, a ja sam ga slušao, i ponešto sam ga zapitkivao. Uživao sam u njegovoj priči.

— Znaš, Dragane, bilo mi je mnogo teško u životu. Najlepše što sam doživio, to je bilo kad sam operisan, kada sam ostao na nogama i kada su se oni trudili da meni ojačaju nogu. Imao sam bezbroj operacija. Skidali su mi kožu sa raznih delova tela da je nabacaju preko vena, jer su one bile potpuno napolju. Dve vene su bile paralelne, i to je izgledalo kao da si ih flasterom prilepio za kost. Svaki dan su me masirali.

Tu je bila neka mlada glavna sestra koja je mene negovala. Bila je crnpurasta kao Cigančica. Vižljasta. Agafja se zvala. To je prekrasna devojčica. Može biti nekoliko meseci mlađa od mene. Ona je bila tako pažljiva! Posle sam imao prilike, u životu, da ljudi gledaju moje rane, da se užasavaju i da im bude neprijatno. Imao sam posle ženu koja nije mogla da gleda tu moju nogu, iako me je volela. Mlada je bila. Ja sam uvek morao da imam neke gačice na sebi da zaklonim tu ranu, i te poderotine koje su bile kao krpa kad se zakrpi — jedna krpa, pa druga krpa, pa treća krpa. Uzimali su kožu sa raznih mesta i stavljali jednu preko druge. To se primalo, pa je posle otpadalo. Šta sve tu nije bilo!

Dugo sam bio u bolnici. Još godinu dana je to trajalo posle operacije. Ta Agafja nikada nije pokazal da su joj mučni zagnojeni delovi rane, i sve ostalo. Uvek je bila vesela. Ja ne znam kako je to bilo moguće — da li sam ja toliko bio zaljubljen u nju i u sve tamo — meni je sve bilo tako lepo, sve lepše od lepšeg. Ja sam bio oduševljen. Bio sam kao na devetom nebu. Ona me je svaki dan masirala. Sećam se dobro: kad mi nameste parče nove kože, skinu konce, izvade ih, i to zaraste, kad ja pipnem svojom rukom tu novu kožu na parčetu butine, kao da me struja udari. Oni su morali da utrljavaju neke masti. Ne znam čime su to radili. Ona bi to rukom namazala, pa bi me polako masirala. Onda smo se smejali. Ja sam bio mlad. Devetnaest godina sam imao, i svi su mi kazali kako sam lep i drag i tetošili su me. Najstarija sestra, starija debela žena od 50-60 godina, plakala je kad bi me negovala. Njen je sin, otprilike mojih godina, poginuo i ona kaže da je njen Jegorka bio isti kao ja. Kad dođe, ona me tako privije na grudni, tako počne da plače da odmah mora da napusti posao, jer ne može da radi od plača.

Bio sam mlad čovek. Bilo me je sramota. Nikad se nisam skidao ni pred sestrom ni pred majkom. Čim sam se malo zamomčio, nigde ja nisam bio go, sem kad se kupam, u muškom društvu, negde u nekom potoku. Nikad me ženska nije videla golog niti sam ja video ženske gole. Tako je bilo kod nas u selu. Sad ona mala devojčica, lepa kao lutkica, u belom, uvek sve na njoj čisto, uštirkano, imala je kapu u kosi kao od neke čipke i ona meni tređa da skloni ud, a mi ne znamo kako ćemo da kažemo. Kaže ona:

— U nas se to kaže huj.

A ja treba da kažem kako se to kaže kod nas. Ja ne smem da joj kažem.

- Kako se do vas kaže?
- Mi smo to kao deca zvali Toma.
- Šta je Toma?
- To je ime, ali smo mi i tu stvar zvali Toma.

I sad ona jadna treba da mi skloni Tomu na stranu, da masira ispod njega komad kože koja je zašivena. Ona Tomu skloni, a Toma se odmah podigne i povuče kožu koja je ušivena i koja može da pukne. Dali su joj neku tečnost u flašici. Ona kaže:

— Toma, spi, Toma!

Spavaj, Tomo, grdi ona, viče na moga Tomu i onda uzme onu flašicu levom rukom i pokaplje malo po glaviću, poprska me. Kao jod peče ta bela tečnost. On odmah spadne. Ona kaže:

— Nu, sad da vidimo.

Onda je ona došla na ideju, valjda joj je neko to kazao, jer su imali iskustva, toga je bilo mnogo u bolnici. Vežemo Tomu, obavijemo zavoj oko glavića, pa me ona veže oko stomaka i Tomu pristisne uz stomak da stalno ne skače. A Toma stalno skače. Ona se smeje a i one druge devuške dođu pa se smeju. Mene sramota. Ne znam šta da radim. Kako on podigne glavu, ona ga samo prsne po glavi, i on spadne. I oni se svi smeju. Dok ona mene trlja jednom rukom, drugom pritiskuje Tomu da ne skače.

To je bilo najlepše što smo doživljavali. Nikad se nismo poljubili. Jedanput sam ja bio jako tužan, setio sam se majke, da je nisam video, da nemam nikakve vesti od nje, da ne znam da li je živa, i ona je videla da sam tužan. Bio je majčin rodendan, i ja to njoj kažem. Ona se rasplakala i poljubila me u čelo. To je bilo prvi put. Posle smo još jednom upriličili da me ona malo poljubi u usta. Posle smo se malo češće ljubili, ali nikad suviše. Sve je to ostalo tako.

Da ti kažem, Dragane, to je strašno! Posle, kad smo počeli da se šetamo, tek onda sam video čuda. Kada sam počeo malo da izlazim iz odeljenja u park i da se susrećem sa onima u parku, sa ranjenicima, pitao sam Agafju koliko ih ima.

— Mnogo. Ovo je velika bolnica.

Oni nisu ni znali koliko ih je mnogo. Oni su na svakom parčetu parka napravili drvenu baračicu za ranjenike. To je bio krš Božji. To je bio grad za sebe. U početku su me u šetnju izvodile po dve sestre, držeći me pod ruku, a onda samo jedan. Agafja. Vodi me, šetamo kroz park i susrećemo se sa drugima. Dragane, slušaj, pa to je čovek trebalo da vidi pa da kaže: dobro, da li je moguće da neko nešto kaže za taj Sovjetski Savez i za te Ruse?! Pa to je takav jad, toliko je bilo ljudi koji su bili oprženi bacačima plamena. Nemaju oči. Sve izgorelo lice. Nosevi izgoreli. Video sam ljude koji nemaju donju vilicu. Operisana im je, i stoji, jednak se vidi. Preko toga nose maramu. Gledao sam krišom jednog ko pije vodu. Skrivao sam svoje oči da vidim kako pije, a on metne flašicu sa vodom negde kao u rupu, a to je početak jednjaka, i sipa sebi vodu. Pa to je neverovatno! Ja ne znam šta je bilo s tim ljudima, koliko ih je ostalo u životu. Bilo je ljudi koji su imali samo patrljke, pet santimetara kosti i imali su kao neke donove, kao patike na tim nogama. I na rukama su imali neke kožne donove, i oni se otiskuju tako, guraju ona kolica, idu, sami se šetaju parkom. Uporni su bili. Ne mogu sve to da ti pričam; samo da ti kažem da se to ni u snu ne može videti. Nikad neću zaboraviti kakvog je tu sve bilo jada, koliko je bilo ljudi koji su živeli i još su računali da će se i oženiti i vratiti svojim ženama. Žene su ih ostavljale.

I sad, kad sam došao u Beograd, imao sam, šta da vidim. Dotle ima još vode da protekne. Ja ne znam šta da ti kažem. Uglavnom, ja nisam ništa znao kako se stvari razvijaju i mislio sam da je sve u najboljem redu. Da smo mi voljeni od strane Rusa. Ja sam video da poneki Rus hoće nešto da mi kaže da se nešto dešava između nas — oni to kažu »pomeščenije« — a ja to nisam razumeo. Niko mi ništa nije kazao i mislio sam da je sve u redu.

Agafja i ja počeli smo da vodimo ljubav. Nismo imali nikakav odnos, ali je ona mene zavolela i molila me je da ostanem u Sovjetskom Savezu, da se oženim. U bolnicu je došla i njena tetka da me vidi. I njena tetka me je zavolela. Molile su me da dođem da bi ona rešila pitanje. Oni nisu imali muškaraca. Izginuli su im muškarci. Svaki im je bio dobrodošao i vodili su čitavu borbu za to da ja ostanem kod njih, a ja sam samo želeo da se vratim. Sve sam se nadao da ću naći negde živu majku. Mi smo se izgubili negde u onim muvanjima po Crnoj Gori.

Nisam ga hteo ispitivati o narodnooslobodilačkoj borbi. On mi je ispričao kako je ranjen, ali ja nisam baš bio tako ubeđen u te priče. Ja imam vrlo teško mišljenje o toj narodnooslobodilačkoj borbi, o pričama boraca. Imao sam prilike da vidim, tako da je bolje da ne govorim sad to svoje mišljenje. Sad već izlazi na videlo šta kažu Englezi i kontraši, koji su bili kod Draže, da je to bilo nešto sasvim drukčije nego što se priča. Samo se mogao veličati Broz. Desetak, petnaest dana, dok se vršilo preseljavanje iz Bileće, mi smo stalno pričali. Onda sam ja otišao na rad na drugo mesto. Određen sam u drugu baraku, na teži posao. Na vrlo težak posao. Ja sam stalno bio na teškom poslu.

Detalji s logorskog pristaništa, na Sv. Grguru, kojeg su robijasi izgradili za Dan republike 1951. godine: na stubu za vezivanje brodova uklesana zvezda i datum »20-XI-1951«

Meni je jedan pričao da ga je žena ostavila, nije mogla da spava s njim. On nije imao nijednu nogu. Imao ih je do pola butina. Kaže:

— Nije mogla da spava sa mnom. Gadila se.

To su sve bile prirodne stvari, a ljudi su imali i te prirodne potrebe.

To je bilo strašno! Da li će se naći neko da to nekada opiše? A kako može to da opiše kad se to ne može ni čitati. Dragane, ja sam to gledao, i to ti ja kažem.

Tamo me niko nije dirao. Nijedan Jugosloven nije bio blizu mene. Ja sam samo ruski govorio. Niko nije dolazio da me vidi. Ni iz ambasade neko da me obide, neko da me poseti — ništa. To neka pričaju. Oni su se pokazali. Onda to nisam osećao, nego to sad osećam.

Stalno sam mešao cement i vršili smo cementiranje cisterni za vodosnabdevanje, i uvek sam bio okružen istim društvom kome je trebalo nešto da otkrijem. Sa Đokom Novoselom sam bio uvek na radnom mestu, jer je Đoko Novosel na početku valjda nešto kazao za mene i oni su mi ga uvek podmetali.

Uglavnom, Buda je otišao na rad u bolnicu. Uzeo ga je Rade Milutinović. To je divan čovek, koji je pobegao sa streljanja u Jajincima. Iskočio je iz kamiona, pobegao u kukuruz i ostao živ. Nemci su za njim pucali, pucali. On se sjurio nizbrdo. Nemci nisu mogli da ga stignu jer bi se i oni drugi razjurili da su ostavili kamion. On se nekako prebacio u partizane, prošao ceo rat sa njima i došao sa mnom na Goli otok. Bio je lekar na Golom otoku. Vršio je, pored ostalog, dužnost lekara, jer je bio pukovnik u narodnooslobodilačkoj vojsci.

Sve ovo pričam kao da nema zastoja, a razgovor se vodi danima. Ja sam zavoleo to dete. I on je zavoleo mene. On se uz

mene pribijao, kao dete. Nesrećan sam jedino zato što sam zaboravio — nikad ga više nisam video kad je otišao odatle — tako da ne znam ni da li je našao majku. Znam da se zvao Budo. »Perović« sam dodao jer je to crnogorsko prezime, ali nisam siguran da je on Perović. Ovo što pričam je sve potpuno, stoprocentno tačno. To su doživljaji koje ja vrlo lepo pamtim i dosta su tačno sabijeni u vreme. To je početak aprila. April i maj 1954. godine.

Uskoro ću da budem prebačen. Ja sam 1956. godine već bio na slobodi. Ranije su me pustili na intervenciju kojih roditelja, koji su to svojevremeno molili. Kada je došao Hruščov, kada su legalizovani odnosi, koji su od početka bili legalizovani sa Engleskom i Amerikom. Sad je Hruščov priznao Tita za svoga pulena, i onda smo mi mogli da napustimo teren. Više nije bilo interesantno da robijamo. Poneki su još ostali malo duže zbog svojih veza s Rusima ili s Bugarima ili sa ostalima. Inače, Goli otok se ugasio posle dve-tri godine.

Buda mi dalje priča:

— Kad sam ja došao, Dragane, doputovao sam pravo avionom. Šta da ti pričam, plakanje i rastavljanje. . . I meni je bilo žao. Sad mi je sasvim žao i, Dragane, ja to sad tebi kažem (to je, znači, bilo 1954. godine), čim budem smogao snage da odem u Sovjetski Savez, ja ću otići, pa ili ću naći svoju Agafju ili ću naći neku drugu Agafju ili Tanju, i neću se više nikad vracati u Jugoslaviju. Ja sam takve stvari doživio u ovoj zemlji kad sam došao. Došao sam iz jedne ogromne zemlje, gde su nas svi voleli. Rusi su nas bezrezervno voleli. Mene je sad sramota kad se setim koliko su nas voleli. Oni su nas voleli kao Srbe. Ne znam ni ja zbog čega i šta su u nama našli. To je bila fantazija! I sad, kad ja to znam, ja sam došao tu, došao sam u stanje koje je bilo 1949. godine — bljuvotine. Kakvo je to čudo bilo!

Dobio sam mesto u vojsci. U administraciji. Dobio sam da učim škole, dali su mi oficirski čin i odlikovanje. Počeo sam da radim. Stanovao sam kod neke žene. . .

Nizom bunkera bila je obezbeđivana obala logorskog Otoka

Sada je trebalo da se ja izjasnim. Ja se nigde nisam izjašnjavao. Došao sam u partijsku organizaciju. Nigde nisam ni bio u partijskoj organizaciji. Bio sam skojevac. Niko me nije ni zvao u Partiju. Rusi me nisu dirali. Ja nisam znao ni za prepisku ni za te nesuglasice između Rusa i nas. Tamo sam živio izolovan. Kao u raji sam živio. Okružen devušcima, pažnjom i ljubavlju. Svaki čas je dolazio general. On me nije zaboravio. Smatram me je za svoga unuka i često me je posećivao.

Buda je toliko želeo da nekome ispriča priču svoga života, dopiše lepotu njegove Agafje, da opiše taj prekrasni život koji je tamo živio, jer ništa bolje nije ni video, a uopšte je u pitanju da li je bilo moguće imati bolji život nego 18 godina i devojkicu ili dečaka pored sebe u prvoj ljubavi. Osetio sam da Buda svim srcem želi da podeli svoju radost s nekim koga voli. U ovom slučaju, to sam bio ja. A ja sam želeo da mi što pre i što više ispriča, jer sam znao da nikad više takvu priču neću čuti.

Kad ovo diktiram, teče deveta decenija moga života, a za sve ostale 1991. godina od rođenja Isusa. Sve ono što je preživljeno i što je bilo zlo u prošlom ratu i u prošlom životu, počelo je da bleedi i da ustupa mesto onome što je lepo i što dolazi. Uvek dolazi lepše i lepše.

Agafja je imala 18 godina, Buda 20 godina, a ja punih 35 godina. Njih dvoje, moja deca, Agafja i Buda, šetaju, pričaju, smeju se slatkim mladalačkim grlenim smehom, ljube se skoro na svakom koraku, a ja idem iza njih, kao nevidljivi čovek iz romana, i sve to gledam.

Kad su ispričali jedno drugom svoje kratke životne sudbine, nisu mogli da zaključe ko je nesrećniji — da li ona, koja više

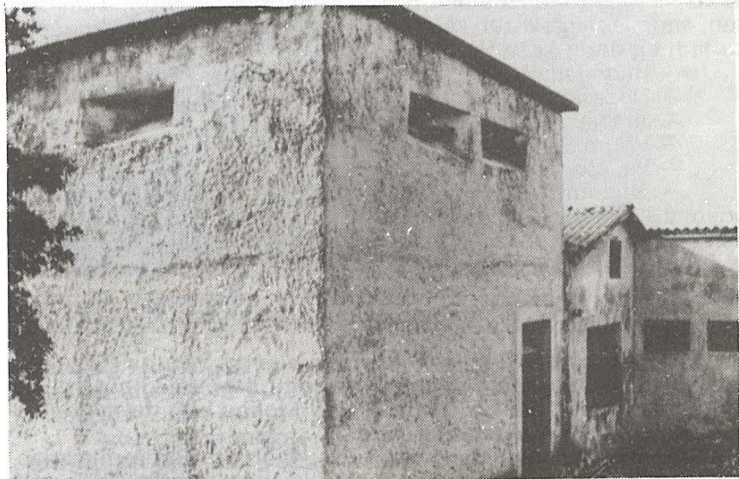
nema nikoga živog na svetu, jer je već bila na grobu svoje majke i sestre ili Buda koji se još nada da će zateći žive majku i brata.

Preksinoć, kad je Buda zaspao oko pola noći, ja sam, po običaju, ostao i dalje da sanjam do neko doba ujutru. Setih se i nasmejah se: setih se da se moja baba, moja baka, zove Agapija i da je od tog grčkog imena izvedeno ime Agafja, koje je vrlo često u Rusiji. To je prastaro ime neke grčke svetiteljke, kod nas Agapije, a kod njih Agafije. U sebi se nasmejah: kako bih mogao da joj došapnem da sam ja, može biti, neki njen deda!?

Agafjini majka i otac živeli su u selu neposredno pored Lenjingrada. Oboje su bili radnici. Radili su u fabrikama. Pre nego što je počeo rat, sva školska deca iz Lenjingrada evakuisana su iza Urala. I Agafja je otišla sa ostalom decom. Kada se posle rata vratila kao svršeni dak srednje medicinske škole, našla je samo ime svoje majke u spisku sahranjenih u Piskarjevskom groblju. Sahranjena je u zajedničku grobnicu. Za sestru nije ništa čula. Baka je umrla u stanu u kome je živela. Ona je već bila stara. Agafja nije znala tačno gde je baka sahranjena.

Buda se u onim metežima koji su bili u Crnoj Gori, oko nje i u našim, kako se to kaže, prostorima, negde izgubio od majke. Seća se da ga je majka povela za ruku, valjda i brata njegovog, ja ne znam, uglavnom ništa o njima nije znao. Nadao se da mu je majka ostala živa. Ni u toku rata, ni posle ranjavanja, ni onda kada je meni opisivao svoj život, ništa nije saznao o njoj.

U moskovskoj oblasti, južno od Moskve valjda 200 kilometara, nalazi se stari, prastari ruski grad s kremljom, mnogim manastirima i crkvama, koji se zove Kolomne. To je dosta veliki grad. U njemu je živela, sada već kao penzionerka, Agafjina tetka, rođena sestra njene majke. Ona se nije udavala, nije imala svoju decu, i Agafja je nju smatrala kao svoju majku. Ona je već nekoliko puta dolazila, za ovo vreme otkad mi znamo za Agafju

I unutar logora »Posebna ustanova Sveti Grgur« bili su rezervni strazarski bunkeri

i za Budu, u posetu svojoj sestričini i donosila poklone. Budu je upoznala, zavolela ga i očigledno je sa simpatijama gledala na njihovu ljubav. Stalno je zivkala da joj dođu u posetu, ali Budu iz bolnice nisu nikako hteli da puste ni na dan odsustva.

Agafjina tetka je bila učiteljica u penziji. Zvala se Larisa. Bila je učiteljica u jednoj od najvećih škola u Kolomni, čitala je dosta knjiga i imala je srazmerno veliku biblioteku. i Agafja je bila dobro načitana i mnoge je ranjenike snabdevala knjigama. Iako je postojala biblioteka u bolnici, knjige su često bile zauzete, na čitanju kod nekog, jer je bilo mnogo bolesnika koji su hteli da čitaju. Agafja je, prema uputstvima svoje tetke, davala Budi na čitanje odgovarajuće knjige. Budu nije interesovala politika i nije baš mnogo čitao novine.

U Sovjetskom Savezu — da bi štedeli papir i da bi ljudi štedeli novac — običaj je da na mnogim mestima, i na ulicama, i na trgovima, i u parkovima, i svuda, pa je tako bilo i u bolnici, postavljene table na koje se zalepe »Pravda«, u drugom kraju »Izvestija«, i ponegde neka ilustrovana novina, i ko hoće stane tu, pročita šta ga interesuje. Ruske novine su bile takve da nikoga nisu mogle mnogo da zainteresuju, one su, manje-više, samo vršile propagandu i davale najglavnije vesti. Buda nije baš voleo da ih čita. Više je voleo da čita knjige.

Iz ovoga što mi je do sada ispričao, mogli ste da zaključite da je trebalo dosta vremena da prođe dok se on osnaži, i tako pripremi za tešku operaciju. General koji je trebalo tim da rukovodi, nije mnogo žurio sa tom operacijom. Poneki put bi se Buda jako zaželeo majke, ali je to bilo prolazno, jer je uvek imao

nekoga ko će da ga zagrl i poljubi — njegovu Agafju. Tako je vreme prolazilo.

Sad, kada su se stekli uslovi da operacija može da se izvrši, general je to i uradio. Pošto je imao iskustva, on je to sa uspehom uradio. (. . .)

Sada, kada je noga operisana, opet je došlo do toga da noga koja mu je bila zdrava još više ojača, a na drugoj je čitav sistem malih sudova bio uništen, i to je trebalo da se regeneriše. Posle operacije nastalo je vrlo mučno vreme za Budu. Trebalo je na operisanu nogu stavljati kožu.

Ja sam ga gledao sad. Još uvek se vidi koska bez mesa. Bez kože. Znači, oni su njemu navukli kožu gde treba. Primila mu se ona koža koju su sa njega skinuli, ali sa druge noge. Pri tome se moralo paziti da se i toj drugoj nozi, valjda, ne skinu taj površinski sloj. Ne znam.

Stalno su bile neke mučne stvari. Bilo je gnojenja, bilo je otpadanja kože. Oni su pokušavali da uzmu kožu sa drugih ljudi, umrlih, i sve je to išlo vrlo sporo. Tada se nije znalo za veštačke stvari. Buda je imao utisak da mu je ta noga sve tanja i tanja; međutim, lekari su tvrdili da je ona deblja, samo što desna noga brže napreduje, a leva ne napreduje takvim tempom, pa onda ispada da je ona još više zaostala. Sve je veća razlika između tih dveju nogu. Oni nisu smeli da ga puste nigde daleko.

Posle su mu konstruisali koleno, da može da previja nogu u kolenu i da se oslanja. On jedno vreme nije imao hrabrosti da gazi tom nogom, tako je ona bila tanka. Uvek su ga morali držati ispod ruke. Onda su mu napravili to koleno koje je bilo vrlo savitljivo i koje je bilo kaiševima vezano za butinu, levu butinu, onaj zdravi deo gore koji nije bio oštećen i dole ispod kolena za cevanicu, tako da je na sredini bio taj zglob. On se pomagao štapićem kao štakom, tako da je posle mogao i sam da šeta, bez Agafje, mada je uvek voleo i tražio da ona ide s njim. I išla je s njim. Ona je njemu prosto bila pridodata. Vodila je računa samo o njemu. To je izdaleka pratilo i general, pa je onda insistirao; malo je razgovarao i sa njom, valjda, i sa njim, pojedinačno, pa jednog dana kaže Budi:

- Budo, sinok, je l' se tebi dopada Agafja?
- Dopada mi se, da. Dopada mi se mnogo.
- Je l' je voliš?
- Volim je.
- Pa, eto, ona ti može biti žena.

— Nemam ništa protiv, ja nju volim, samo bih voleo da odem u Jugoslaviju i da vidim je li mi majka živa. Ako mi je majka živa, ja ću onda majku da dovedem ovamo, a ako nije živa — ja ću onda da se vratim i oženim Agafjom.

- Jesi li ti to njoj kazao?
- Nisam. Mi se samo po neki put poljubimo kada me ona previje.

— Dobro, sinok, to je tvoja stvar, ali vodi računa. To je dobra devojka. Ona nema nikoga. Sad samo tebe ima. Ima i neku tetku. A ni ti ne znaš da li imaš koga. Mogao bi ti da ne ideš u Jugoslaviju nego da ostaneš ovde.

General je znao zašto mu tako govori, ali Buda nije znao šta se dešavalo između naših partija već u to vreme. To je već bio kraj 1948. godine.

Sve je išlo kao i obično, samo sam je, zajedno sa Agafjom šetajući, primetio da je sve manje i manje ranjenika u bolničkom krugu. Oдавno smo mi primetili da dolaze neki seljaci, sa njima odlaze neki poluizlečeni ili izlečeni ranjenici. Njih su, verovatno, transportovali u mesne bolnice. Kad šetamo, mi vidimo da se ruše one privremene baračice, uglavnom od drveta, gde su bili lakši ranjenici. Svaki dan ih je sve manje u parkovima. Vidimo i da su najteži ranjenici negde nestali. Agafja mi kaže:

Sve ih je manji manje. Počeli smo da vidamo kako dolaze radnici, uglavnom žene, popravljaju bašte, zasaduju novo, prave staze, sade zelenilo, sade čitave busene. Dolaze kamioni pa sade busene sa novom travom, cveće. To se radi punom parom i bolnica polako dobija još lepši izgled. Jedino nema toliko galame, nema larme. Tišina je. Malo ima muzike napolju da se čuje. Znači, mnogi su otišli iz soba. Ja ostajem na svom mestu na koše sam i dosad bio. Vidim da se i meni polako zaceljuju rane. Osećam se snažniji. Kad me zavija ili kad me trlja Agafja, ja se opet nadražim. Ona me sad poljubi, zagrl me, pomazi me malo i ja popustim. Jedva izdržavam. Stalno mi je teško da to izdržim. Još uvek sam vezan kad me ona trlja. Uvek dobijam napade da mi se Toma ljuti. Sve mi je teže da izdržim da ne poluciram. Rekli su mi da je polucija izraz za izbacivanje sperme. Agafja je zlatna. Nju to ništa ne iznenaduje. Ona posle previjanja donese mlaku vodu, lavor i sunder, opere sve to i obriše. Obriše me vešto, a mene uvek sramota. Gledam je s molbom da mi to oprosti. Ona me samo pomazi i poljubi me u čelo. Kakva je to bila žena! Kakva je to bila devojka!

Danas, kad dode general, sede na moj krevet i kaže:

— Sinok, setili se ovi tvoji. Došlo je pismo iz ambasade. Ne gde su saznali da si ti bio transportovan iz Beograda u našu bolnicu. Sad je neko postavio pitanje jesi li živ, jesi li zdrav, kako si, i pomoćnik vojnog atašea hteo bi da dode da porazgovara s tobom, da vidi jesi li dobro, imaš li kakve želje.

— Dobro su se setili posle toliko godina — kažem i ćutim.
— Sine, i bolje je što te se nisu ranije setili, makar si lepo proživeo ovde ovo vreme. Reći ću im da si dobro i nek dođu kad hoće da te posete.

Kada sam to rekao Agafji, ona se uplašila, jedva je uspela da kaže:

— Da te ne odvedu?
— Agafja, ja i inače moram da idem. Možda bi i bilo bolje da što pre idem da vidim je li živa moja majka.

Ona ništa nije kazala. Nije odgovorila. Video sam da se strašno uplašila.

U novembru, sećam se dobro — pao je prvi sneg, sve se zabelelo oko, jelke i borovi po parku — došao je iz ambasade neki oficir, naš jugoslovenski, doneo mi je da pročitam akt da će se ove godine svečano proslaviti 22. decembar, koji se ustanovljava kao Dan Armije.

Došlo je pismo iz ambasade kojim se obaveštavaju svi jugoslovenski oficiri i vojnici koji se nalaze na lečenju u bolnicama Crvene armije da će se svečano proslaviti 22. decembar 1949. godine koji se ustanovljava kao Dan Armije i da će se pročitati ukazi o odlikovanju i unapređivanju oficira. Toga dana će predstavnicima ambasade, vojnog atašea, dolazili da obidu bolnicu.

Ja sam to primio. Razume se, Agafja se plašila. Uvek je bila neraspoložena kad tako nešto čuje. Ja sam to smatrao kao nešto što mora da bude. Znao sam da ću jednog dana morati da idem i hteo sam da razrešim to pitanje sa majkom.

Tog 22. decembra došli su kod mene oficiri, pročitali mi da sam unapređen za poručnika administrativne struke, da sam dobio odlikovanje zasluga za narod III reda i orden za hrabrost. Rusi iskorišćavaju svaku priliku za svečanost. Bila je tu mala svečanost. Meni je bilo dosadno. Oko mog kreveta su se bili postrojili Bog zna kako i Rusi i svi koji imaju neke ordene. Bilo je opšte slikanje i grljenje. Ja sam jedva čekao da se to završi.

Od tog trenutka neka nelagodnost se uvukla između Agafje i mene. Kao da je neko stao između nas. I kad smo se ljubili, osećali smo da je neko tu. Video sam da je tužnija nego ikada do tada što je bila. Moj dađa, general, nije bio upravnik bolnice. On je bio pretpostavljeni upravniku bolnice; bio je glavni hirurđ Crvene armije i imao je uticaja na sve. Po njegovom zahtevu, meni je napravljena takva dijagnoza da ja moram još najmanje šest meseci da živim u bolnici sa određenim tretmanom, koji sam imao i u Moskvi, a tek posle toga može da se sastavi konzilijum koji će utvrditi da li ja mogu da napustim bolnicu, da se zaposlim i da radim.

To je za mene bilo teško saopštenje, nisam umeo da se postavim. Strašno mi se išlo nazad u Jugoslaviju, ali sam se i pribojavao. Sa mnom je otvoreno razgovarao general i uputio me u situaciju koja vlada u Jugoslaviji, kako su se jugoslovenska vojska i maršal Tito postavili prema Rusima, kako su se samo zahladneli odnosi, nego je zavladalo i neprijateljstvo. Ja sam bio zaprepašten, ali je to ipak bilo dobro, jer sam mogao malo da se priprelim i da donesem neke odluke u sebi. Nisam ja imao pojma na šta će to sve da izađe. Da sam znao da ću imati deseti deo da proživim onoga što sam proživeo, ja se nikad ne bih vratio u Jugoslaviju. Ako mi je majka živa, ona bi se javila. To je u tom trenutku bilo jače od mene i ja sam prihvatio generalovu sugestiju da on napiše da se ja lečim još šest meseci u bolnici. Nije mogao više da traži. Rečeno mi je da ću se u Jugoslaviju vratiti februara 1950. godine, pa onda — šta mi Bog da. Računao sam da je moja i Agafjina ljubav takva da će sve stvari da pobedi, ali mi nismo ni približno znali, a oni pogotovo, šta će mene čekati. Uglavnom, hladno mi je bilo oko srca i svaki dan je bio tužniji i svaki poljubac je bio praćen plačem i suzama. Ništa se tu nije moglo učiniti.

Početkom februara 1950. godine, Agafju iznenada premestiše u Lenjingrad u isto tako veliku centralnu vojnu bolnicu. Postala je glavna sestra na jednom odeljenju, dobila je unapređenje, orden za hrabrost i još neki drugi orden. Otišla je u suzama. Meni je general kazao:

— Sinok, tako je bolje.
Ja sam ćutao i čekao šta će sad sa mnom da bude. Iznenađeno, krajem februara, rekoše mi da ću večeras putovati u Beograd. Pratiće me bolničar sve do same vojne bolnice da me tamo preda. I ja se tako nadem, posle toliko vremena, U Beogradu u bolnici.

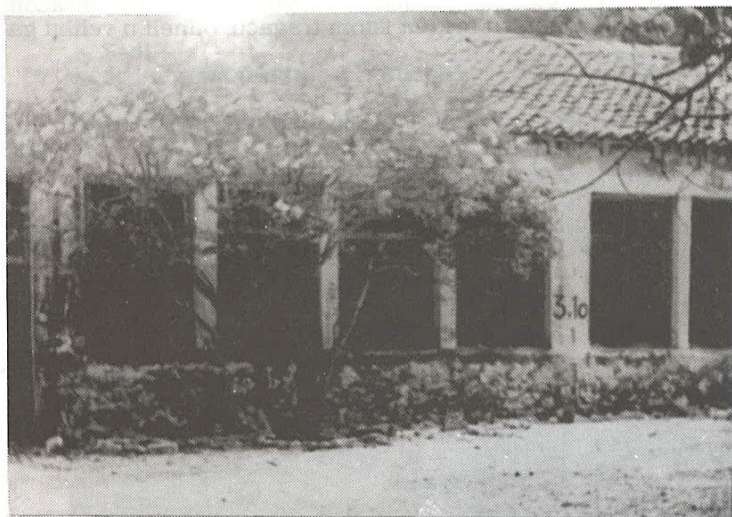
Sad bih ja, Dragane, trebao da ti svašta ispričam, ali ne znam odakle da počnem. Kad sam došao — ja sam bio bolesnik.

Došao sam na lečenje. Videli su oni da sam ja dobro, ali i da je to još daleko od dobrog. Ta moja noga je još uvek bila tanka, nosio sam i dalje za rezervu, taj zglob i drvenu konstrukciju oko butine. Imao sam dobar apetit i smatrali su da ću uskoro moći da idem i bez tog zgloba, kada se naviknem na kretanje po gradu.

Dobio sam službu. Rečeno mi je da ću platu dobijati, da sam određen u administraciju uprave vojne bolnice za jednog od knjigovoda. To je bilo lepo mesto i nisam se mogao požaliti.

Šta me je prvo čekalo? Prvo me je čekalo strašno izražavanje o Rusima. Svaki čas se psovao Staljin i Lenjin, i svi redom. To je bilo vredanje. Naročito su mene provocirali. Ja to nisam mogao zamisliti. Ja sam bio u relativno zdravoj sredini, kao u inkubatoru sam bio, tamo u bolnici. Nisam znao ni kako je u Rusiji van bolnice, a kamoli kako je van bolnice kod nas. A ovde je bilo i u bolnici. Ja sam se zaprepastio. Kako je to moguće? Kad sam bio u partizanima početkom rata, nama su Rusi bili glavni, i za ugled i za borbenost. Sad je odjednom sve to bilo obrnuto — Rusi su svuda najgori. Osetio sam opasnost, a osim toga — našao sam zemljaka koji je bio na lečenju, koji je znao moju porodicu. I mene je znao. Stariji je bio od mene. Ja se njega nisam sećao. On mi je ispričao šta treba da radim i poučio me kako treba da se držim. Da nikako ne shvalim Sovjetski Savez. Da ga kudim. Ja kažem:

— Ja to ne mogu. Kako ja mogu da kudim Sovjetski Savez?

Logoraški paviljon. Svaki je imao samo jednu prostoriju od 200 m², s pregradom od lesonita, pored vrata, gde je spavao »sobni starešina«

— Moraš, Budo, videćeš da moraš. Ako ne budeš mogao to da uradiš, loše ćeš proći. Za nekoliko dana, videćeš, oni će ti saopštiti da si član Partije, pošto svaki foicir manje više mora da bude član Partije. Znači, tu te neće ni pitati, nego će te odmah upisati u spisak i pozveće te na partijski sastanak u odeljenju — tu, gde ti ležiš, ima partijska organizacija — i videćeš šta te sve čeka. Prvo ćeš morati da izneseš svoj stav šta misliš o Rezoluciji IB-a. Sad, Rezolucija je prošla pre skoro četiri godine, svi ste imali prilike da zuzmete svoje stavove. Oni, koji su ostali na liniji IB-a, oni su i sad na robiji. To si mogao da vidiš.

— Već znam, mnogo ih je iz mog sela dolazilo da me poseite i da mi kažu da ne znaju, da niko ništa ne zna za moju majku, da je ona negde sigurno stradala. Možda u zbegovima kada su bežali prema Sloveniji. Bilo je tamo neko streljanje. Sve su mi to oni ispričali u poverenju.

On je video da svi ljudi lažu i da govore stvari koje nisu.

Ja sam se čudio šta se to sad desilo. Nisam mogao da dodem k sebi. Neću da opisujem te sastanke. Čvrsto sam rešio da ne dozvolim da mi neko nešto kaže. Ja sam imao formulaciju: kazao sam da ja nisam za Informbiro, da sam ja za druga Tita i za našu partiju. Mene se ne tiče boljševička partija. Neka oni trljaju glavu s njom. Nemam s njima ništa, ali neću da dozvolim da se preda mnom vrede Crvena armija, da se preda mnom vrede vojska. Oni su meni život spasili. Pri iznošenju stava, ja sam se naljutio — bilo je tu puno i bolesnika i osoblja i devojaka i žena i baba — ja sam lepo otkopčao košulju, zadigao je, spustio dole gaće i rekao: »Gledajte vi kakvu sam ja ranu pretrpeo od naših ljudi. Mene je naša puška ranila. Neki crnogorski četnik. Vidite vi kakvu ja nogu imam! Vidite vi koliko sam ja prepatio! Možete li da zamislite koliko sam bolovao? Možete li da zamislite koliko su puta mene operisali Englezi i koliko su puta Rusi mene operisali? Vidite vi ove moje vene! Ove moje kosti! Ovo sve! Oni su meni život spasili. Neću ja na to da plju-

jem drugovi! Vi mene možete ubiti. Jednostavno me možete ubiti, ali ja da vičem: Dole Staljin!, da vičem: Dole Lenjin! Dole Sovjetski Savez! — ja to neću. Ako vi hoćete, odmah mi slomite i ovu drugu nogu.«

Ja to njima kažem, i oni nisu mogli ništa. Valjda je takva direktiva bila da me ne diraju pošto treba da se lečim 5-6 meseci. I onaj ruski bolničar je ostao sa mnom izvesno vreme dok nekog ne uputi kako da me trljaju. Videli su mi nogu, kako to strašno izgleda — da sam ja pola čoveka. Vrlo lako mogu da mi prebiju tu nogu, i onda sam gotov — kad mi je odseku odmah ispod pojasa.

Tako sam ja taljigao u toj bolnici. Nigde nisam izlazio, jer su Rusi tražili da me nigde ne puštaju napolje iz bolnice dok se noga ne stabilizuje. Posle sam, kad je prošlo tih šest meseci, znači, pri kraju 1951. godine, došao na službu u Armiju, u administraciju, u upravu vojne bolnice, u knjigovodstvo. To nije bio težak posao, sedeći. Rekli su mi da je bolje da sedim, a kad se dižem da me pridržava štaka. Lepo sam živeo. Brzo sam našao stan u Beogradu kod gospode koja je izdavala sobu. Zgodno je bilo što sam bio mlad čovek, bio sam neženja, bio sam im simpatičan. Video sam da devojke očijukuju sa mnom, da im se dopadam. Ja sam još uvek mislio na Agafju. Nju sam voleo svim srcem. Mislio sam da ću ja njoj pisati i da će ona meni pisati. Ni pomena! Pitanje je da li je uopšte moje pismo otišlo dalje od poštanskog sandučeta. Ni njihovo nije dolazilo. Potpuno su sve veze prekinute. Ja sam pisao generalu da se zahvalim, i svima,

Jedan od »sposmenika« sumanutom i besmislenom radu na koji su bili ganjani logoraši na Sv. Grguru, Golom otoku i Ugljanu

sestrama, i koga god sam imao poznatog. I tetka—Larisi sam pisao. Razume se, ni od koga ništa nisam dobio. To je bilo kao presećeno. Video sam da je to gotovo.

Nigde nisam mogao da govorim onako kako su zahtevali partijski propisi. Kada sam došao u osnovu partijsku jedinicu u upravu bolnice, bez obzira što je veći deo ljudi bio samilostan prema meni, jer su videli da sam imao težak život, to mi nije pomoglo jer je uvek bilo i vucibatina. Bilo je i provokatora koji su me zajebavali, pitali imam li devojku u Sovjetskom Savezu, jesam li raskrstio sa svim svojim zabludama. Ja im kažem:

— Nemam nikakvih zabluda; ja sam tamo živeo i znam kako se tamo živi.

Nisu mi mogli mišta, videvši da sam ja teški invalid na štaka. Međutim, u stanu u kome sam stanovao, ta žena je imala ćerku koja je bila šnajderica. Učila je za šnajdericu i šila je. Bila je vrlo lepa devojka i mi se zavolimo. Nema Agafje. Jedna godina. Druga godina. Treća godina. Prolazile godine i ja se zaljubim u ovu. Tada sam već učio. Morao sam kao oficir da se upišem u srednju školu, jer sam imao samo osnovnu. Svršim ja ekonomsku školu koja mi je nužna za posao koji radim i onda počnem da vodim ljubav s tom devojkom i onda se ona uda za mene. Počne i ona da uči školu da bi napustila šnajderski zanat. I ona, paralelno sa mnom, svršila za daktilografkinju. Premeste je za daktilografkinju u tu vojnu bolnicu. Onda ona svršila još škole, pa i ona postane službenik, ali ja sam bio u sve težoj situaciji. Ona je mene volela i bila je dobra, ali sam video da ona ne može da podnese moju nogu, da se mršti, da joj je odvratno da gleda, pa smo izmišljali neke triko-gaće da ih nosim ispod ovih gaća da ona ne vidi tu ranu. Video sam da i kad se grlimo, ona se ženira, daleko od toga da mi nešto pomogne, da me istrlja — ono što je radila Agafja. Ja sam ih stalno upoređivao i nikako nisam bio zadovoljan. Za mene je to bilo mučenje, a voleo sam je. Lepa je žena bila, i mila je bila.

Jednoga dana se desi ono što se moralo desiti. Jedne noći, početkom marta, vraćali smo se žena i ja iz bioskopa. Kad smo

ušli u stepenište, pridoše nam četvorica — dve oficira i dva vojnika sa puškama. Vidim ja: kapetan našeg KOS-a iz bolnice.

— Druže poručniče, Vi ste uhapšeni zbog sumnje za špijunažu u korist Sovjetskog Saveza. Vi ćete poći sa nama u istražni zatvor. Vaša drugarica će da ide sa potporučnikom Petrovičem, koji će izvršiti detaljan pregled Vašeg stana. Bez ikakvog skandala, molim! To može biti samo gore po Vas.

— U redu.

— Molim Vas!

Vojnik pođe napred.

— Izvol'te za vojnikom.

Ja za vojnikom. Oficir pozadi. Tu je odmah bio parkiran džip. Mi sedosmo u džip i odosmo.

Sutradan kod islednika:

— Bre, Budo, nisam znao da si tolika gluperda. Pa ti, bre, da si dao ovo pismo direktno u ruke ambasadoru, mi bismo ga dobili odmah u originalu. A ti misliš — pračku, pa pismo, pa kamen, k'o da si u srednjem veku, preko ograde bacaš pismo. Ti ne znaš, ti si još uvek zaluden Sovjetskim Savezom, pa ti ne znaš da su svi, kompletno, što rade u ambasadi, naši. Mi ih plaćamo. Svi su naši špijuni. Mi bi ovo mogli da prećutimo, da ti ne kažemo, da izvodimo krivine, a mi ćemo da ti kažemo da si ti budala. Mogao si lepo da provedeš mirno ovo vreme, da dobiješ činove i da radiš. Mi smo ti progladali kroz prste ono što si bio dosta drzak u početku. Govorio si u korist Sovjetskog Saveza. Mi smo te pustili zato što si bio borac, teško si ranjen. Nismo te hteli maltretirati. Gledali smo ti kroz prste. Dobro, zašto si ovo napravio?

veza i sovjetskih ljudi, koji su prema meni bili takvi i takvi, molim ga da preda ovo pismo Agafji da sam se ja oženio. Nisam mogao da dodem i nema izgleda da dodem i, ako se ona nije udala, neka se uda. Pozdravio sam tetku—Larisu. Ništa drugo nisam pisao.

Oni su, razume se, kazali da je to špijunaža.

— To je ono što smo mi uhvatili, a koliko mi nismo uhvatili?

Mučili su me da ja to kažem, tukli me. Pazili su uglavnom da mi ne slome nogu. Tukli su me šibom po ušima i čvrgama po glavi. Svejedno, to je bilo bolno. Nisam hteo ništa da govorim. Kazao sam:

— Ja vas smatram za neprijatelje socijalizma.

Onda sam bio drzak. Kazao sam:

— Možete da mi uzmete život, drugo ne možete ništa.

Tako su oni mene poslali u Bileću. Kad sam došao u Bileću, tak onda sam mogao da vidim šta je to zatvor u sovjelizmu. Mene su dočekali tako, oni to zovu -doček-, ja nisam ni znao — napravili su stroj; posle prva dva-tri udarca, pao sam na zemlju. Oni su znali da imam bolesnu nogu i pazili su da mi je ne slome. Onda su brzo doneli tragač — ja nisam ni znao da je to tragač, to sam posle saznao — metnuli me na njega, a onda su me tukli celim putem nekim prutovima, pljuvali me, polivali me mokraćom, govnama. Ja to nikad nisam mogao ni da zamislim. Svi su se drali, vikali: ubi bandu!

Nisu mi slomili nogu. Isprebijali su me tankim prutevima i po glavi i po celom telu i sa svim mogućim govnama i pišačom su me polili. Onda su me, na istom tragaču, odneli u veliku ga-

Sveti Grgur: jedna od kaznenih kuća, s tri ćelije-samice

— Pa, drugovi, ne mogu ja više to da podnesem. Pa ja sam vama kazao: zašto mi ne date pasoš da idem u Sovjetski Savez? Šta ja vama mogu koristiti, ovakav bogalj, a tamo imam ženu koju volim.

— Imaš i ovde ženu koju voliš.

— Dobro, u redu. Jednu volim. Onu tamo volim. Nisam mogao da izdržim. Ne mogu ni sa ovom ženom.

Ja sve njima iskrèno kažem kako se ova žena mene gadi. Pišu oni to sve. Nisam znao da će oni odmah to da kažu mojoj ženi. Oni to odmah urade: vidi kakvog imaš muža!

I, razume se, ona se posle izvesnog vremena razbesni, a i inače joj je izgleda bilo dosta života sa mnom, jer ja sam stalno pominjao Agafju. Nisam mogao da je zaboravim. Stalno: Agafja ovo, Agafja ono. I ja sam bio kriv.

Oni su mene poslali u Bileću na izdržavanje robije. Osudili su me. Na sudu sam bio osuđen za špijunažu. Ja, u stvari, ništa nisam špijunirao, nego sam molio u pismu generala da mi oprosti, da sam, pokušavao da se javim, ali nisam mogao. Ja nisam nezahvalan čovek. Ja ću ostati večiti dužnik Sovjetskog Sa-

ražu. Tu su me isprskali crevom, šmrkom, dobro me oprali, dali mi neki čaršav da se obavijem i pretrčao sam u baraku u kojoj ću da spavam. Dobio sam mesto u boks, dali su mi suv veš, i tako sam počeo da živim sa ostalim robijašima u toj Bileći.

Sobni starešina je bio neki dosta dobar čovek. Mislim da je bio politički pukovnik i Valjevac. Bio je dobar čovek. On mi je lepo kazao:

— Sutra ćeš da ideš kod islednika da mu sve kažeš, ako imaš nešto. Pre nego što odemo kod islednika, ja ću te voditi u Centar da te tamo zavedu u knjige, ali hoću s tobom i da razgovaram. Ti si bio u Sovjetskom Savezu. I ja sam bio u Sovjetskom Savezu. Ja sam tamo učio Frunzeovu akademiju godinu dana. Ja znam kako je tamo bilo, ali hoću da ti prijateljski kažem — nemoj mnogo da se oduševljavaš. Nije to baš tako mnogo lepo kao što se tebi čini. Ti si tamo bio u specijalnoj situaciji, imao si pored sebe devojkicu koju si voleo, živio si normalnim životom, bogato si se hranio u velikoj bolnici u koju dolaze stranci i koja ima veliki ugled. Ja neću sad da govorim ni ružno ni lepo o Sovjetskom Savezu, jer sam i ja jeo njihov hleb kao i ti, ali hoću da ti

kažem da paziš šta govoriš. Nemoj opet da se zalećeš, da doveđeš sebe u takvu situaciju. Evo, sad se polako rešavaju stvari, svaki čas se očekuje da dođe taj Hruščov. Staljin je već umro. Vremena se menjaju. Ti si mnogo propatio, teško si ranjen, ja to sve poštujem, pošto sam i ja bio borac i, prema tome, mogu da ti kažem sa moje češ strane imati pomoć kakvu god hoćeš. Sve što ti god treba kaži mi otvoreno i ja ću ti reći. To što si ti takav bio ja to u izvesnom smislu poštujem. Ti si zato i prepatio. E, sad pamet u glavu. Šta da ti kažem drugo?

— Hvala, družo sobni.

Sutradan sam otišao kod islednika. On mi je rekao otrpili-ke to isto, samo malo drukčije, taktizirajući, jasno, i kazao mi je da će za nekoliko dana da se reši moje pitanje, da ću, verovatno, da odem kod doktora Radeta Milutinovića. Od njega ću da dobi-jem zadatke koje imam da radim. To je već sređeno.

— Ti si, u stvari, ovde kao teški invalid i kao takav nećeš biti »tretiran«, neće te niko mučiti nekim teškim fizičkim poslo- vima, ali ti to treba sve dobro da shvatiš i da shvatiš da je to pri- jateljska i drugarska ruka koju ti pruža naša partija da se po- praviš i da izadeš kao Čovek.

— Hvala, družo isledniče.

Tih prvih dana oni meni odmah dadu u kuhinju da radim u krompirašnici. Sedeo sam i čistio kuhinju, radio sve ono što mi kuvari kažu, ali su svi drugovi prema meni bili pažljivi. Vide- li su da sam unakažen.

Prođe tako nekoliko dana. Ništa se ne dešava. Zove mene islednik preko sobnog da dođem kod njega. Ja odem. Islednik mi kaže:

— Sedi.

Ja sednem na isledničku klupicu.

Kaže:

— Budo, moram da ti kažem neke jako teške, neprijatne stvari.

Ja u sebi mislim: šta ima teško da mi kaže? Nemam maj- ku, nemam oca, nemam nikoga. Imam ženu, zaboravio sam pot- puno na nju. U tom trenutku čujem ga kako mi kaže:

— Znaš, evo ovde sam dobio akt, pa evo ti pročitaj.

Drugarica ta i ta, supruga Bude Perovića, bivšeg poručni- ka, sad na izdržavanju kazne u Vašem zatvoru, podnela je za- hteev za razvod braka od njenog supruga, koji je kažnjen 10 godi- na prinudnog rada i nalazi se na izdržavanju kazne u kazneno- popravnom zavodu u Bileći. Molite se da imenovanom saopšti- te sledeće: Svojim rešenjem Ministarstvo vojske broj taj i taj, na

nju. Niste imali decu, niste imali zajedničku imovinu, sve je to jednostavno. Stan je njen, njene majke. Ti praktično nisi ni imao pravo na njega. Tvoje stvari će biti sačuvane u nekom ormanu ili sanduku. Ti nemaš mnogo stvari; prema tome, bolje je što se to tako svršilo dok si ti još u zatvoru, inače bi ti, može biti, bilo teže.

Ja sam, Dragane, kad mi je to saopšteno, odjedanput ose- tio veliko olakšanje, kao da mi je pao neki veliki teret sa duše. Odmah mi je duh poleteo ka mojoj Agafji, odmah s te stolice sam ja odleteo u Sovjetski Savez i video kako me ona čeka raši- renih ruku. Dragane, odmah ću otići, čim izadem, čim budem mogao da predem, da preletim tu granicu. Neću da reskiram ništa. Legalno ću da idem, jer ja više nisam čovek koji može da trči, da beži, ni da bude ilegalac. Ja ću moliti ako treba svakoga, pišaću da me puste da idem kod svoje žene, a ubeden sam, Dra- gane, ubeden sam u dnu srca da me ona čeka.

Kad mi je to saopštio islednik, on se malo začudio, pogledao me, pa kaže:

— Peroviću, ti baš nisi tako mnogo ožalošćen što te je ona ostavila.

— Družo isledniče, mogao bih da Vam pričam priče, puno da Vam pričam. Ja tu svoju ženu nikad nisam ni voleo. Moje je srce ostalo tamo, kod male bolničarke koja me je lečila. Nemam vremena niti mogućnosti niti Vas to interesuje, a ja bih Vam is- pričao tu priču da sam ja, u stvari, radostan. Radostan sam, jer sam slobodan. Tek sad sam slobodan. I Vama mogu da kažem, družo isledniče, kao što i svima mogu da kažem, čim se uspostavi neki legalan odnos koji može biti ako dode Hruščov ovamo, verovatno ćemo ponovo moći da idemo legalno s pasošima u Sovjetski Savez, ja ću legalno otići i naći ću svoju Agafju. Ako je ne nadem, naći ću drugu i, molim Vas, nemojte mi zameriti što ja ovo Vama kažem — ja ću ostati tamo.

— Pa, sigurno. Ako sve to bude legalizovano, što mora biti jednog dana, tako i treba da uradiš. Sad možeš da ideš.

Ja samo što nisam zapevao.

Sad ja ovde s tobom razgovaram, a prošlo je već dve godi- ne od tada. Još se ne zna da li će se odnosi uspostaviti. Ja čvrsto verujem da nas Rusi ipak vole, bez obzira što smo se mi vrlo ružno poneli prema njima i što smo vrlo krivi prema njima. Oni su nas, ipak, koliko-toliko zadužili. Razume se, mi smo sad dobi- li ogromne pare od Amerikanaca. Rusi nam to nikad ne bi mog- li dati. Mi smo postali bogati. Ne znam kako će to biti, da li će to za nas biti dobro ili neće. Ja ću ići da tražim Agafju, moju Gašu,

Sveti Grgur: uvala za kamenjarske i morske radove, s cisternom, kod »velike žice« ženskog dela logora

zahtev drugarice te i te, razveden je njen brak koji je sklopljen tada i tada, bez prava žalbe. Molim Vas da se to saopšti ovom a istovremeno i to da se njegova bivša žena već udala za kapeta- na tog i tog i ostala u istom stanu. Njegove stvari su spakovane i kada dođe sa izdržavanja kazne biće mu predate, pošto nemaju kome da ih predaju. On nema nikoga. Tako je sud odlučio.

— Peroviću, meni je vrlo žao što sam morao ovo da ti saop- štim, ali je to tako. Milim te, potpiši ovde da si primio k zna-

moju Gašenjku. Možda ću još imati vremena da imam dete s njom. Sigurno ću biti srećan tamo, jer ja tamo ne mogu da bu- dem nesrećan, kad budem okružen onima koje volim i za koje sigurno znam da mene vole.

Neću ni pokušati da saznam da li je Buda našao svoju Agafju. Ja sam siguran da je on nju našao. Ako postoji negde pravda, onda je mora biti i ovde. ○ ○ ○